

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1994

6



RUG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1995, Vakgroep Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RuG

Omslag:

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen
mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Vakgroep Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-0510-X

PALEO-AKTUEEL

6

redactie

Mette Bierma

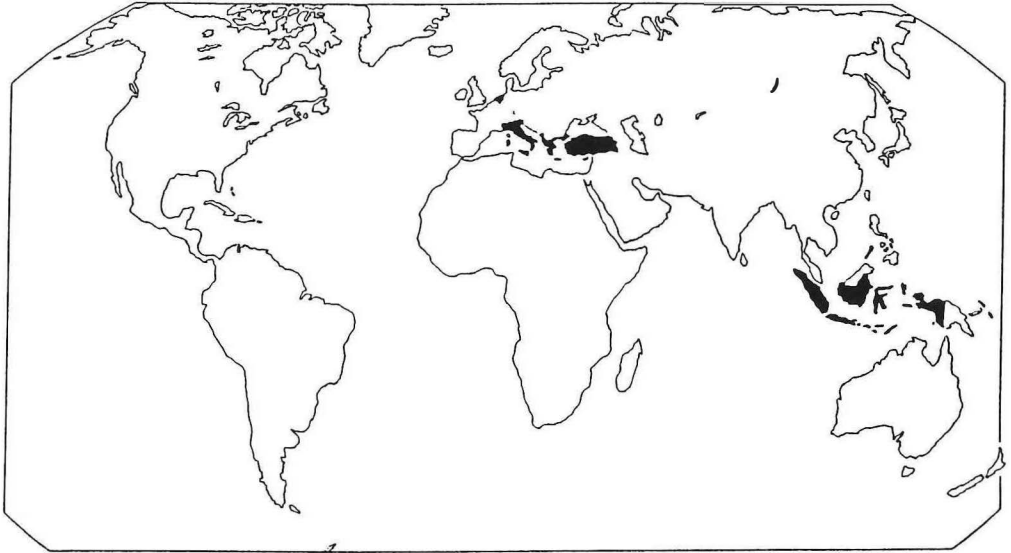
Jurjen M. Bos

Otto H. Harsema

Vakgroep Archeologie

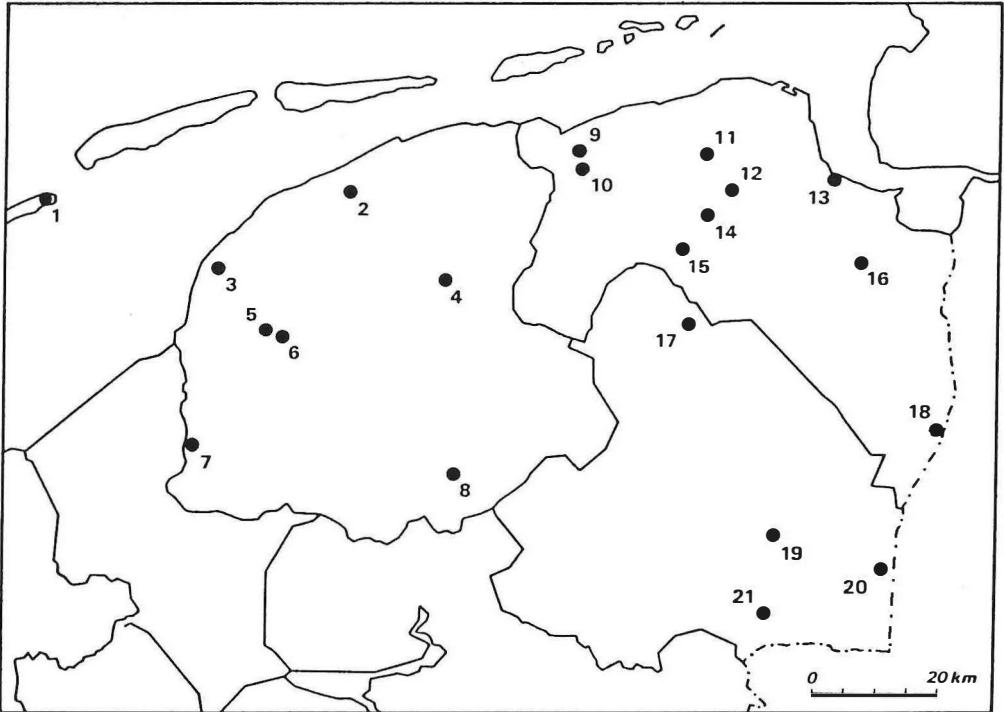
Groningen, 1995

In deze aflevering: Griekenland, Indonesië, Italië, Nederland en Turkije



In deze aflevering uit Noord-Nederland

1. Oost-Vlieland;
2. Hallum;
3. Wijnaldum;
4. Suameer;
5. Wommels;
6. Oosterend;
7. Hindeloopen;
8. Oldeholtwolde;
9. Ulrum;
10. Houwerzijl;
11. Toornwerd;
12. Lellens;
13. Heveskes;
14. Thesinge;
15. Groningen;
16. Midwolda;
17. Yde;
18. Hasseberg;
19. Schoonoord;
20. Barger-Compascuum;
21. Dalen.



INHOUD

D. STAPERT	
De vuistbijl van Oldeholtwolde (Fr.)	9
L. JOHANSEN EN D. STAPERT	
'Vuur-stenen' in het laat-Paleolithicum	12
H. WOLDRING	
Palynologische aanwijzingen voor akkerbouw in het 10e millennium BP in Centraal-Anatolië?	16
B. BOEKSCHOTEN EN D. STAPERT	
Tijd slijt	20
D.L. BEKKER	
Leang Burung 2: 10.000 jaar continue bewoning?	23
A.L. BRINDLEY	
Datering van bouw en gebruik van de Papeloze Kerk (D49), op grond van het aardewerk	27
A. UFKES	
Een bijzondere scherf uit Kolhorn (N.-H.)	30
J. HIELKEMA	
Een onderzoek naar de vondstcontext van de bronzen bijlen die in Noord-Nederland zijn gevonden	34
O.H. HARSEMA	
Een bronsstijldhuis gebouwd bij Emmen (Dr.)	37
H.A. GROENENDIJK EN W.A. CASPARIE	
XXVII (Bou) Hasseberg (Gr.). Een daloversteek in een Westerwoldse 'ril'	41
J.M. BOS, J. SCHEFFER, E. TAAYKE EN H.T. WATERBOLK	
De kolonisatie van de Friese klei: opgraving Wommels-Stapert (gem. Littenseradiel, Fr.)	45
O.H. HARSEMA	
Nieuwe ijzertijdontdekkingen onder het oude bouwland van Dalen (Dr.)	49
J.M. PASVEER	
Archeologisch onderzoek in Irian Jaya. Verslag van een eerste oriënterende reis	53
G.J. DE LANGEN	
Archeologische terreinwinst. Pleidooi voor archeologische erfgoedplanning in Friesland	56

G.J. DE LANGEN, H. HOMMES, T.M. PERGER, S. WENTINK EN M.H. WISPENWEY Tussen beleid en wetenschap. Tussentijds bericht over het project Bescherming Op Maat in Friesland	60
J.M. BOS Terpzolen	64
P. ATTEMA Romeinse kolonisatie ten zuiden van Rome; de Sezze survey, Italië	67
ZOÏ MALAKASIOTI, VASSO RONDIRI & REINDER REINDERS Groninger bijdrage aan Griekse monumentenzorg	71
J. SCHEFFER Archeologische veldverkenningen in het ruilverkavelingsgebied Wommels (Fr.)	75
J. SCHELVIS Mijten op de achtergrond. Belang, definitie en mogelijke herkomst van de achtergrondfauna in subfossiele mijtenfauna's	78
A.T. CLASON Het Jacobschaap, een oud Nederlandse ras?	82
R. BAKKER Stuifmeel van veldzuring en schapezuring: aanzet tot ecologische en archeologische interpretatie	85
A.D. DE VRIES EN S. BOTTEMA De paleohydrologie van het Reestdal (Dr.)	89
M.C. GALESTIN Egyptisch godinnenpaar op Groninger wierde?	91
J. BANDEL, A. BRENNAN, H. HALICE, K. VAN DER MEULEN, J. NICOLAY, M. ROOKE, E. VAN DER SCHAFT, J. VELDHUIS EN M. WIGGERS Speurtocht naar de vindplaats van 'het meisje van Yde' (Dr.)	94
S. BOTTEMA Het ontstaan van het veentje van het meisje van Yde (Dr.)	96
S. BOTTEMA Het oppervlaktemonster: de relatie tussen stuifneelregen en vegetatie	99
T. LOOIJENGA Toch runen uit Wijnaldum (Fr.)?	102

A.G.F.M. CUIJPERS	
Fysisch antropologisch onderzoek van de crematie van Wijnaldum (Fr.)	106
A.G.F.M. CUIJPERS, H.A. GROENENDIJK & P.B. KOOI	
Een grafveld uit de vroege middeleeuwen bij Lellens (Gr.)	109
E. KNOL	
Een nieuw ontdekt vroegmiddeleeuws grafveld: Ulrum-de Capel (Gr.)	112
J.W. BOERSMA	
Een 'inkijkoperatie' in de wierde Heveskes (Gr.)	115
A. JAGER	
Twaalfde-eeuwse bewoningssporen te Suameer (Fr.)	119
A. ZWART	
Thesinge (Gr.) via de boor: veen, klei, woudgrond en het klooster Germania	123
P.B. KOOI	
Op ieder potje past een deksel	127
J. MOLEMA	
Een steenhuis te Midwolda (Oldambt, Gr.)	129
B. HUIZENGA EN A. JAGER	
Onderzoek naar de diaconie van Oost-Vlieland	133
J.M. BOS, J.M. PASVEER EN T.B. VOLKERS	
Uit de illegale snijkamer? Vondelingen uit Hindeloopen (Fr.)	135
A.F.L. VAN HOLK	
Thuishaven Groningen	138

GRONINGER BIJDRAGE AAN GRIEKSE MONUMENTENZORG

Zoï Malakasioti¹, Vasso Rondiri¹ en Reinder Reinders

In aansluiting op het archeologisch onderzoek in de vlakte van Almirós in 1990 en 1992 is een kleine groep archeologen en studenten van de Rijksuniversiteit Groningen gedurende de maand oktober 1994 actief geweest in Thessalië, een landstreek in Midden-Griekenland. In samenwerking met archeologen van het museum te Vólos is een groot aantal heuvelruggen langs de zuidrand van de vlakte van Almirós afgelopen, teneinde een inzicht te krijgen in de verspreiding van archeologische vindplaatsen in het gebied van de Hellenistische stad Halos.

Daarnaast is een begin gemaakt met het bouwhistorisch onderzoek van het dorp Plata-nós, dat in 1960 door de bewoners is verlaten. Naast de drie auteurs is aan het onderzoek deelgenomen door Rita Aalders, Marieke Bous, Marieke van der Heide, Karien Hordijk en Olaf Satijn.²

De vlakte van Almirós

De vlakte van Almirós is de kleinste van de vier vlaktes van Thessalië. Aan de oostzijde wordt de vlakte begrensd door de Pagasitische Golf; naar het westen loopt hij geleidelijk op tot een hoogte van ongeveer 300 m. Een reeks heuvels in het noorden en westen en het Óthrisgebergte in het zuiden omsluiten de vlakte aan drie zijden. Drie rivieren, de Xeriás, de Cholórrema en de Platanórrema, hebben zich diep ingesneden in de pleistocene ondergrond, zodat in de steilwanden van de rivierbeddingen de opbouw van de vlakte goed te zien is: afwisselend lagen van keien en grind en pakketten rode verweringsgrond.

Tot 1881 waren Thessalië en de vlakte van Almirós onderdeel van het Osmaanse rijk. De hoofdplaats was Almirós en langs de rand van de vlakte lagen een reeks Turkse landgoederen en kleine dorpen. Een aantal dorpen met een uitsluitend Griekse bevolking lag op de zuid-oosthelling van de Óthris: Plátanos, Kofí, Kokotí en Vrínena. Na de bevrijding ontstond in

Almirós grote belangstelling voor archeologie, resulterend in de oprichting van de oudheidkundige vereniging 'Óthris' en een archeologisch museum. De stuwende kracht van vereniging en museum was Yannopoulos, die een grondige kennis bezat van de archeologische vindplaatsen in de vlakte. Vele Griekse en buitenlandse archeologen, zoals Wace, Tsoundas, Stählin en Vollgraff, brachten rond de eeuwwisseling een bezoek aan Almirós. Yannopoulos toonde zijn bezoekers de archeologische vindplaatsen en het hoeft dan ook geen verbazing te wekken dat Wace en Vollgraff opgravingen verrichtten in het gebied, onder andere in de prehistorische woonheuvel Zerélia.

Prehistorische woonheuvels zijn opvallende verschijnselen in het Thessalische landschap. Veel prehistorische vindplaatsen waren dan ook reeds in het begin van deze eeuw bekend. Wace (1912: p. 10) vermeldt in zijn overzicht een twaalfstal woonheuvels, of magoúla's zoals ze ter plaatse worden genoemd. Merkwaardig genoeg was de juiste ligging van een aantal van deze woonheuvels bij de aanvang van de survey niet meer bekend.

Naar vele prehistorische vindplaatsen en de steden uit Hellenistische tijd, zoals Halos en Phthiotisch Thebe, zijn in het begin van de eeuw uitstapjes gemaakt door de leden van het genootschap 'Óthris'. Ook heeft het genootschap opgravingen verricht en een collectie van archeologische vondsten opgezet.

De survey in oktober 1994

Aan de survey in oktober is van Nederlandse zijde deelgenomen door studenten en afgestudeerden in de Mediterrane Archeologie en Kunst- en Architectuurgeschiedenis. Van Griekse zijde participeerden Zoï Malakasioti en Vasso Rondiri. De survey vond plaats van 1 oktober tot en met 1 november onder wisselende weersomstandigheden. Het noodweer dat Griekenland

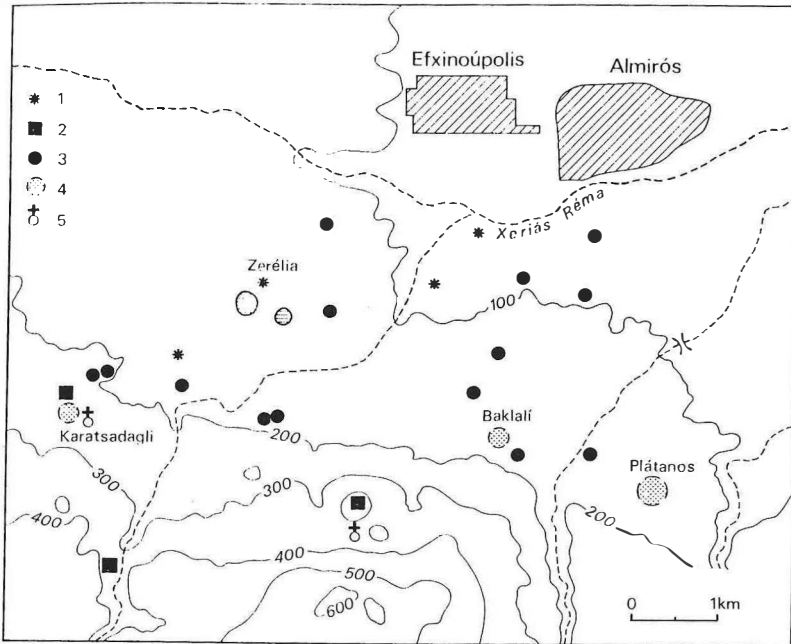


Fig. 1. Archeologische vindplaatsen in de vlakte van Almirós, tussen Karatsadhaglī en Plátanos: 1. prehistorische nederzetting; 2. Hellenistisch fort; 3. Romeinse vindplaats; 4. kerk; 5. verlaten dorp (tek. J.H. Zwier).

in oktober teisterde heeft de uitvoering van het programma ernstig belemmerd. Een onvoorstelbare hoeveelheid regenwater uit de bergen veranderde de droge rivierbeddingen in kolkende stromen zodat het veldwerkgebied niet meer bereikbaar was.

Uitgangspunt voor de surveys die in 1990 en 1992 zijn uitgevoerd waren de bekende archeologische vindplaatsen in de Voulokalíva (1990) en in de zone tussen Karatsadhaglī en Baklali (1992). In 1990 zijn in een gebied van ongeveer 2,5 km² alle akkers belopen, hetgeen resulteerde in de lokalisering van een groot aantal grafheuvels en een grote nederzetting uit de brons- en ijzertijd.

In het gebied tussen Karatsadhaglī en Baklali was een aantal Hellenistische forten en versterkte nederzettingen bekend; deze zijn alle in 1992 gekarteerd, terwijl met behulp van de *string square method* op een aantal vindplaatsen artefacten zijn verzameld. In vergelijking met de Voulokalíva werd tijdens het veldwerk in 1992 bijzonder weinig schervenmateriaal gevonden op de akkers in de dalen tussen de *finger ridges*. De aanpak van de survey in 1994 werd op grond van deze waarnemingen dan ook bijgesteld. De

nadruk viel op *finger ridge walking*; de lagere gedeelten tussen de heuvelruggen zijn tijdens het belopen van de akkers buiten beschouwing gelaten. Rekening houdend met de oppervlakte van het gebied is de voorkeur gegeven aan een globale optekening van gegevens zoals de dichtheid van artefacten, begroeiing, zicht, afmetingen van de vindplaatsen en aantallen artefacten.

Resultaten

Ondanks de slechte weersomstandigheden en het slechte zicht, vanwege de begroeiing van de stoppervelden, waren de resultaten bevredigend. Evenals in 1992 werd een prehistorische woonheuvel van behoorlijke omvang aangetroffen, iets ten zuiden van de rivier de Xeriás. Het aardewerk wijst op bewoning tijdens het neolithicum. Tussen deze vindplaats en de rivier lag nog een kleine *site* met weinig scherven, mogelijk uit de bronstijd. Het is niet uitgesloten dat de neolithische woonheuvel evenals die bij Karatsadhaglī al aan Yannopoulos bekend was en door Wace (1912) vermeld wordt: "65. South of Almiros near the right bank of the Xeriás, and

between the vineyards and the road to Karatsadagli".

Naast deze twee prehistorische vindplaatsen is een aantal, meestal kleine en middelgrote, vindplaatsen aangetroffen waarvoor een globale datering Romeinse tijd of laat-Romeinse tijd is te geven. De vindplaatsen lagen alle op de heuvelruggen, op een dominerend punt in het landschap. De meeste vindplaatsen hadden slechts een kleine omvang, een doorsnede van ongeveer 30 m. Waarschijnlijk moeten we hier denken aan een boerderij of een gebouw voor de opslag van landbouwproducten. De vondsten betroffen dakpannen, fragmenten van maalstenen, amforen en pithoi, en scherven van grof aardewerk. Op een vindplaats zijn ook bouwfragmenten en muurresten gevonden.

Vindplaatsen uit de Romeinse tijd waren in dit gebied tot nog toe niet bekend. Bij het genootschap 'Óthris' bestond hiervoor mogelijk minder belangstelling, hoewel in de omgeving van Almirós wel muntvondsten uit die tijd bekend zijn. In het zuidelijke gedeelte van de

vlakte van Almirós zijn geen steden uit die tijd gevonden. Recente opgravingen in Phthiotisch Thebe maken duidelijk dat daar het Romeinse centrum in de vlakte van Almirós lag.

De resultaten van het veldwerk zijn niet alleen van wetenschappelijk belang voor de bewoningsgeschiedenis van het gebied, maar leveren ook een bijdrage aan de monumentenzorg. Drie archeologische vindplaatsen zijn reeds op de Griekse monumentenlijst geplaatst.

Summary

The archaeological survey in the territory of the Hellenistic city of New Halos (Thessaly, Greece) was continued in 1994. From October 1st until November 1st a group of archaeologists and students of Groningen University surveyed the finger ridges in the southern part of the Almirós Plain in an area between mount Óthris, the river Xeriás and the abandoned villages of Karatsadagli and Plátanos. Although weather condi-



Fig. 2. Survey in het golvende landschap ten zuiden van Almirós.

tions were extremely bad during part of the campaign, two prehistoric dwelling mounds and a dozen Roman sites were added to the sites already discovered in 1992.

Noten

1. Archeologisch Museum, Vólos, Griekenland.
2. Reisburo Roever te Amsterdam sponsorde de reizen van de vrijwilligers die deelnamen aan de campagne in oktober 1994.

Literatuur

- Haagsma, B.J., Z. Malakasioti, V. Rondiri & H.R. Reinders, 1993. Between Karatsadagli and Baklali. *Pharos* 1, pp. 147-164.
- Wace, A.J.B. & M.S. Thompson, 1912. *Prehistoric Thessaly*. Cambridge.